

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ УКРАЇНИ

**Державний методичний центр навчальних закладів
культури і мистецтв**

**КОНЦЕРТМЕЙСТЕРСЬКИЙ
КЛАС**

**Програма
для вищих навчальних закладів культури і мистецтв
I–II рівнів акредитації**

**Спеціальність
“Музичне мистецтво”**

**Спеціалізація
“Музичне мистецтво естради”**

Київ – 2008

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ УКРАЇНИ

Державний методичний центр навчальних закладів
культури і мистецтв

КОНЦЕРТМЕЙСТЕРСЬКИЙ КЛАС

Програма
для вищих навчальних закладів культури і мистецтв
I–II рівнів акредитації

Спеціальність
“Музичне мистецтво”

Спеціалізація
“Музичне мистецтво естради”

Київ – 2008

Видання здійснено на замовлення Державного методичного центру навчальних закладів культури і мистецтв України

КОНЦЕРТМЕЙСТЕРСЬКИЙ КЛАС

Програма для вищих навчальних закладів культури і мистецтв I–II рівнів акредитації. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2008. – 20 с.

- Укладачі: **Т. Ф. Кудіна** – викладач-методист Київського державного коледжу естрадного та циркового мистецтва
М. Й. Мельник – викладач-методист Київського державного коледжу естрадного та циркового мистецтва
- Рецензенти: **А. М. Антонюк** – зав. відділом музичного мистецтва естради Львівського державного музичного училища ім. С. Людкевича
Л. М. Чорнобай – викладач-методист Рівненського державного музичного училища
- Редактор **Ю. Д. Виногорова**
- Відповідальний за випуск **Н. І. Коваленко**

Навчальне видання

Формат 60×84_{1/16}. Папір офсетний. Друк ризографічний.
Ум. друк. арк. 1,16. Наклад 100 прим.

ПП “НОВА КНИГА”, м. Вінниця, вул. Квятека, 20

Свідоцтво про внесення суб’єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції

ДК №2646 від 11.10.2006 р.

Тел. (0432)52-34-80, 52-34-82 Факс 52-34-81

E-mail: info@novaknyha.com.ua

© Державний методичний центр навчальних закладів культури і мистецтв України, 2008

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Програма з дисципліни “Концертмейстерський клас” розрахована на студентів вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації музичних спеціальностей на основі повної загальної середньої освіти.

Ця програма укладена з урахуванням вимог державного стандарту дисципліни “Концертмейстерський клас”, розробленої робочою групою Київського державного коледжу естрадного та циркового мистецтв і затвердженої Міністерством освіти і науки України. Наведена програма рекомендована для впровадження в практику викладання вказаної навчальної дисципліни у вищих закладах освіти відповідного мистецького профілю.

При підготовці програми враховано принцип комплексного вивчення студентами музичних дисциплін, який передбачає оволодіння ними, поряд з дисципліною “Концертмейстерський клас”, знаннями з дисциплін: “Естрадний спів”, “Музичний інструмент”, “Музична грамота”, “Елементарна теорія музики”, “Сольфеджіо”, “Початковий курс гармонії”, “Історія музики”, “Історія естради”, “Вокальний ансамбль”, “Історія джазових стилів” тощо.

Заняття з дисципліни “Концертмейстерський клас” сприяє придбання навичок колективної творчості, засвоєнню його закономірностей та своєрідності інтерпретаційних рішень, які диктуються різними жанрами та стилями виконуваної музики.

Основною формою проведення занять є практичні (індивідуальні) заняття з викладачем, але для творчого осмислення ідей і положень курсу “Концертмейстерський клас” студенти обов’язково самостійно готуються до занять.

До програми додається перелік понять і основних вмінь, знання яких обов’язкове для кожного студента, а також список літератури з курсу “Концертмейстерський клас”.

Критерієм оцінки знань, умінь і навичок студента є не стільки обсяг матеріалу, що залишився у пам’яті, скільки вміння його аналізувати, узагальнювати, активно і творчо використовувати в позанавчальній ситуації, самостійній роботі.

Програма розрахована на **135 педагогічних годин**. У ній подано орієнтовний тематичний план з розподілом навчального часу на вивчення окремих тем за курсами і семестрами навчання. Викладачу, за погодженням з відповідною цикловою (предметною) комісією, надається право змінювати до 20 % кількості годин у межах навчального плану.

Зміст робочої програми обговорено на засіданні викладачів циклової комісії музично-теоретичних дисциплін Київського державного коледжу естрадного та циркового мистецтва.

Мета дисципліни – розвивати навички гри на фортепіано в об'ємі, необхідному для подальшої практичної діяльності спеціаліста.

Завдання дисципліни:

- виховання художньо-осмисленого підходу до виконання фортепіанного супроводу у відповідності з принципами ансамблевої взаємодії з партнером;
- формування у студента усвідомлення його ролі в ансамблі як партнера-соліста, рівноправного створювача інтерпретації твору;
- оволодіння доступним вокальним репертуаром;
- удосконалення навичок читання нотних текстів.

Складаючи репертуар, слід виходити з того, що добір творів, які вивчаються, повинен здійснюватися у відповідності з рівнем підготовки і перспективою подальшого розвитку кожного студента.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Протягом всього періоду навчання необхідно формувати у студента почуття стилю, художній смак, уяву, широкий світогляд та ознайомлювати з кращими зразками світової музики.

Майбутній соліст-вокаліст повинен вміти грамотно проаналізувати музичний твір, усвідомлювати художній зміст даного твору, особливості фактури музичного супроводу, гармонійної та ритмічної структури, а також шанобливо ставитися до авторських вказівок.

Підбір репертуару слід здійснювати у відповідності з рівнем підготовки і перспективою подальшого розвитку кожного студента.

Для оволодіння навичками читання з листа акомпанементу студент повинен надбати технічну базу в класі спеціального фортепіано.

На початковій стадії занять слід вибирати прості за фактурою акомпанементи, в помірних темпах і з мінімальною кількістю знаків альтерації. Для закріплення навичок читання акомпанементу з листа відповідного типу фактури необхідна самостійна робота студента на аналогічному матеріалі.

Для акомпанементу в транспорті студент повинен засвоїти курс гармонії і мати навички виконання гармонічних послідовностей на фортепіано в різних тональностях, знати аплікатурні форми, діатонічні та хроматичні гами, акорди.

Розвиток навичок транспонування вимагає поступового ускладнення матеріалу.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ ПІДСУМКОВИХ КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ ТА ЗАЛІКУ

II курс, III семестр – підсумкова контрольна робота

1. Виконати та дати загальну характеристику вокальної партії. Визначити основний тип фактури супроводу.
2. Розповісти про специфіку використання педалі в акомпанементі та роль аплікатури у різних викладах музичного твору.

II курс, IV семестр – підсумкова контрольна робота

1. Виконати партію супроводу, поєднуючи з сольною партією в єдиний фактурний комплекс.
2. Зробити усний аналіз музичного твору, визначаючи основний тип фактури супроводу.

III курс, V семестр – підсумкова контрольна робота

1. Виконати вокальну партію під власний акомпанемент.
2. Зробити усний аналіз музичного твору, визначаючи роль фортепіанних фрагментів.

III курс, VI семестр – підсумкова контрольна робота

1. Продемонструвати навички виконання акомпанементу з відповідним типом фактури.

2. Зробити усний аналіз музичного твору. Охарактеризувати метод поетапного вивчення твору.

IV курс, VII семестр – підсумкова контрольна робота

1. Письмово або за інструментом транспонувати нотний текст на інтервал, запропонований викладачем.
2. Акомпанувати незнайомий твір відповідної складності з листа.

IV курс, VIII семестр – залік

1. Виконати та розкрити образно-художній зміст музичного твору.
2. Дати цілісну характеристику твору, що виконується.

ТЕМИ, ЩО ВІНОСЯТЬСЯ НА САМОСТІЙНЕ ВИВЧЕННЯ СТУДЕНТАМИ

Тема 3. Вивчення фортепіанної партії – 6 годин

Визначення ладових особливостей фортепіанної партії, типу фактури, підбір та закріплення аплікатури; робота над динамічним планом; застосування педалі – і все це з урахуванням вокальної партії.

Тема 7. Удосконалення інструментально-виконавських навичок – 4 години

Закріплення навичок у визначенні типу фактури. Робота над технічними складностями. Робота над окремими фрагментами твору.

Тема 8. Темпи і характер як засоби виразності виконання музичного твору – 4 години

Робота над авторськими позначками темпу. Визначення динамічного плану твору, всіх засобів музичної виразності для виявлення характеру музичного твору. Робота над відповідністю акомпанементу та сольної партії за характером.

Тема 12. Засвоєння методу поетапного вивчення твору – 4 години

Робота над піснею з інструментом, програвання мелодії з точним фразуванням. Спів мелодії з текстом. Програвання та засвоєння акомпанементу. Аналіз фортепіанної фактури, уточнення аплікатури, педалізації.

Тема 15. Виконання вокальної партії під власний акомпанемент – 6 годин

Впевнено, емоційно виконувати сольну партію. Досконало технічно та виразно виконувати акомпанемент. Поступово оволодівати навичками підпорядкування акомпанементу сольній партії.

Тема 18. Вправи з імпровізації – 6 годин

Підбір на слух невеличких фраз та речень. Підбір найпростішої мелодії за певним ритмічним малюнком. Емоційне забарвлення мелодії. Гра гами з різним забарвленням.

Основні поняття дисципліни “Концертмейстерський клас”, які повинен знати студент:

- основні аплікатурні принципи;
- елементи музичної мови;
- елементи музичної виразності;
- жанрові та стильові ознаки;
- фактурні особливості різних жанрів;
- основні закономірності підбору на слух.

Основні вміння

Студент повинен вміти:

- образно сприймати музичний матеріал;
- визначати жанр виконуваного твору;
- достатньо вільно читати з листа;
- володіти основними закономірностями підбору на слух;
- контролювати якість співзвучності акомпанементу та сольної партії;
- транспонувати.

**КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ
НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ**

Рівні навчальних досягнень	За 5-бальною системою	За 12-бальною системою	КРИТЕРІЇ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ
I. Початковий	2-	1	Студент виконує твори акомпанементу, не усвідомлюючи цілей та завдань музичного супроводу, має слабкі навички та вміння.
	2	2	Студент демонструє фрагментарне виконання музичних творів.
	2+	3	Студент демонструє недостатньо сформовані вміння та навички, має слабо сформований рівень сприйняття музичних творів.
II. Середній	3-	4	Студент демонструє виконання фрагментів акомпанементу, має слабкі навички та вміння.
	3	5	Студент виконує твори на репродуктивному рівні, не розуміючи художньо-образної сфери музичних творів.
	3+	6	Студент володіє основними навичками читання нот з листа, володіє основними закономірностями підбору на слух.
	4-	7	Студент демонструє засвоєння прийомами спрощення та ускладнення фактури акомпанементу, вміння поєднувати вокальну лінію з фортепіанним супроводом.

III. Достатній	4	8	Студент демонструє вміння акомпанувати власному співу, відчуває співвідношення голосу та супроводу.
	4+	9	Студент демонструє розвинуті навички читання нот з листа, вміння транспонувати на півтона.
IV. Високий	5-	10	Студент демонструє виконання творів зі складнішою фактурою, вільно виконує пісні під власний супровід.
	5	11	Студент демонструє вміння читати з листа складних за фактурою творів, транспонувати твори на один тон, гармонізувати мелодію з використанням елементів імпровізації.
	5+	12	Студент демонструє вміння підбору на слух мелодії та акомпанементу, імпровізувати за даною гармонічною схемою, читання з листа творів зі складним ритмом, фактурою.

ОРИЄНТОВНИЙ ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Назва теми	Кількість годин		
	Усього:	із них:	
		Практик. (індивід.)	Самост. вивч.
II курс, III семестр			
Тема 1. Акомпанемент як складовий комплекс виражальних засобів музичного твору.	3	3	–
Тема 2. Робота над вокальним твором.	3	3	–
Тема 3. Вивчення фортепіанної партії.	12	6	6
Тема 4. Вивчення різних типів фортепіанної фактури.	4	4	–
Підсумкова контрольна робота			
Усього:	22	16	6
II курс, IV семестр			
Тема 5. Особливості акомпанементу в процесі роботи над фортепіанною партією.	10	10	–
Тема 6. Єдність художніх завдань соліста-вокаліста та акомпаніатора.	10	10	–
Підсумкова контрольна робота			
Усього:	20	20	–
III курс, V семестр			
Тема 7. Удосконалення інструментально-виконавських навичок.	10	6	4
Тема 8. Темпи і характер як засоби виразності виконання музичного твору.	12	8	4
Тема 9. Роль музичного вступу, інтерлюдії, постлюдії.	2	2	–
Підсумкова контрольна робота			
Усього:	24	16	8

Назва теми	Кількість годин		
	Усього:	із них:	
		Практик. (індивід.)	Самост. вивч.
III курс, VI семестр			
Тема 10. Подальше вивчення типів фортепіанної фактури.	10	10	–
Тема 11. Прийоми спрощення фактури акомпанементу.	4	4	–
Тема 12. Засвоєння методу поетапного вивчення твору.	10	6	4
Підсумкова контрольна робота			
Усього:	24	20	4
IV курс, VII семестр			
Тема 13. Закріплення і удосконалення інструментально-виконавських навичок.	6	6	–
Тема 14. Навички транспонування.	4	4	–
Тема 15. Виконання вокальної партії під власний акомпанемент.	9	3	6
Тема 16. Подальше вивчення типів фактури.	3	3	–
Підсумкова контрольна робота			
Усього:	22	16	6
IV курс, VIII семестр			
Тема 17. Засвоєння творів з різними комбінаціями типів фактури.	4	4	–
Тема 18. Вправи з імпровізації.	10	4	6
Тема 19. Особливості технології використання нотного матеріалу під час виконання.	3	3	–

Назва теми	Кількість годин		
	Усього:	із них:	
		Практик. (індивід.)	Самост. вивч.
Тема 20. Єдність і творчі наміри вокаліста та акомпаніатора – запорука творчого успіху.	6	6	–
З а л і к			
У с ь о г о :	23	17	6
Р а з о м :	135	105	30

ЗМІСТ ТЕМ ПРОГРАМИ

Тема 1. Акомпанемент як складовий комплекс виражальних засобів музичного твору

Введення в курс дисципліни, її завдання, цілі, програмні вимоги.

Відомості про класифікацію співочих голосів, їх теситура, діапазон, рухливість; про значення дихання, про цезури, дикції і артикуляції.

Тема 2. Робота над вокальним твором

Характеристика вокальної партії (плавна, стрибкоподібна, жвава, спокійна, наслівного або речитативного складу).

Розкриття змісту через поетичне слово:

- виконання вокальної партії (інтонування мелодії голосом або виконанням на фортепіано з одночасним прочитанням літературного тексту);
- визначення загального характеру мелодії, її динамічний діапазон, знаходження кульмінаційних моментів, цезур, моментів зміни дихання.

Тема 3. Вивчення фортепіанної партії

Визначення ладових особливостей фортепіанної партії, типу фактури:

- робота над акомпанементом як при вивченні фортепіанної п'єси, але з урахуванням вокальної партії;
- дотримання осмисленого аплікатурного порядку;
- особливості педалізації: помірне використання правої педалі та, значно частіше, лівої для загального пом'якшення звучання;
- репертуарне наповнення: підбір творів з найпростішим акомпанементом, невеликих за об'ємом, написаних у повільному темпі, єдиним типом фортепіанної фактури, стійким ритмом.

Тема 4. Вивчення різних типів фортепіанної фактури

Фігураційна фактура у вигляді розкладених акордів, як початковий етап фортепіанного акомпанементу.

Тема 5. Особливості акомпанементу в процесі роботи над фортепіанною партією

Знаходження тембрового окрасу і звукової градації (м'який спів фортепіано).

Тема 6. Єдності художніх завдань соліста-вокаліста та акомпаніатора

Сполучення сольної партії з партією супроводу в єдиний фактурний комплекс.

Тема 7. Удосконалення інструментально-виконавських навичок

Подальше вивчення типів фортепіанної фактури: вивчення акомпанементу акордового складу, де акорди розташовуються на сильній долі такту.

Тема 8. Темпи і характер як засоби виразності виконання музичного твору

Авторські позначки темпу та характеру. Темп фортепіанного супроводу і його відповідність змісту та характеру музичного твору.

Тема 9. Роль музичного вступу, інтерлюдії, постлюдії

Визначення фортепіанних фрагментів у створенні цілісного художнього образу твору.

Тема 10. Подальше вивчення типів фортепіанної фактури

Вивчення фактури з акордами супроводу, розташованими на слабкій долі такту.

Тема 11. Прийоми спрощення фактури акомпанементу

Удаватися до спрощення фортепіанної партії тільки при умові, якщо піаніст вміє миттєво охопити і внутрішньо почути загальну тканину музичного твору, сполучати виконання даного відрізка з уявним прочитанням наступного.

Тема 12. Засвоєння методу поетапного вивчення твору

Вміння вивчати музичний твір по фразах, реченнях, періодах. Дотримання точності відтворення звуковисотного і ритмічного малюнка мелодії, чистоти інтонації, чіткості дикції, осмисленого фразування, доцільної розстановки дихання.

Тема 13. Закріплення і удосконалення інструментально-виконавських навичок

Подальше вивчення типів фортепіанної фактури: лінійний супровід (голос дублює вокальну партію). Врахування свободи інтерпретації вокальної партії солістом-вокалістом. Моменти зміни дихання, можливі відхилення.

Тема 14. Навички транспонування

Письмова транспозиція нотного тексту в тональність, зручну для соліста-вокаліста. Поступове ускладнення матеріалу (гармонія, темп, фактура).

Тема 15. Виконання вокальної партії під власний акомпанемент

Оволодіння навичками підпорядкування акомпанементу сольній партії.

Тема 16. Подальше вивчення типів фактури

Вивчення фактури з акордами супроводу, розташованими на слабкій долі такту.

Тема 17. Засвоєння творів з різними комбінаціями типів фактури

Здійснення ускладнень тільки в одному напрямку (метроритмічний, темповий, гармонічний).

Тема 18. Вправи з імпровізації

Використання ритмічного малюнка як моделі:

- підбір акомпанементу за ритмічними схемами, запропонованими викладачем або за вибором студента;
- використання при гармонізації мелодії основних ступенів ладу (I–IV–V) та підбір басового голосу і гармонії цих ступенів.

Тема 19. Особливості технології використання нотного матеріалу під час виконання

Уміння самостійно, без асистента, перегортати нотні аркуші під час гри на фортепіано.

Тема 20. Єдність і творчі наміри вокаліста та акомпаніатора – запорука творчого успіху

Створення сприятливих умов для розкриття виконавських можливостей соліста (уміння зберегти живий пульс, точність інтерпретації, настрою, артистичного підйому соліста).

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Для успішного засвоєння дисципліни “Концертмейстерський клас” деякі теми програми виносяться для самостійного опрацювання, з тим щоб студенти опанували уважне відношення до тексту, професійне його прочитання, оволоділи специфічними професійними прийомами та навичками. Самостійна робота повинна будуватися наступним чином:

- робота над твором без інструмента, уважне ознайомлення з літературним текстом, ознайомлення з авторськими вказівками, визначення тонального плану, розміру, ритмічного малюнка мелодії, основних гармонічних функцій, супроводу;
- робота над твором з інструментом: вивчення мелодії на фортепіано, сольфеджування мелодії з точним фразуванням, спів мелодії з текстом, засвоєння акомпанементу, аналіз його з точки зору фортепіанної фактури, уточнення аплікатури, педалізації, програвання акомпанементу з одночасним простеженням вокальної партії.

КАМЕРНО-ВОКАЛЬНІ ТВОРИ

1. А. Аляб'єв. "Нищяя", "Соловей".
2. Л. В. Бетховен. "Сурок".
3. П. Булахов. "Не пробуждай воспоминаний",
"Гори, гори, моя звезда".
4. А. Варламов. "Напоминание".
5. М. Глінка. "Не щечечи, соловейку",
"Не искушай меня без нужды".
6. А. Гурільов. "И скучно, и грустно".
7. А. Даргомижський. "Мне грустно".
8. И. Дунаевський. "Не забывай".
9. Дж. Керн. "Дым".
10. А. Кос-Анатольський. "Де ви, очі?"
11. Кугушев. "Душистые кудри и чёрные очи".
12. Ф. Мендельсон. "На крыльях песни".
13. В. А. Моцарт. "Тоска по весне".
14. М. Пуаре. "Я ехала домой".
15. А. Рубінштейн "Горные вершины".
16. Г. Свиридов. "Маритана".
17. Ф. Шуберт. "Серенада".
18. Р. Шуман. "Я не сержусь".

ТВОРИ, РЕКОМЕНДОВАНІ ДЛЯ ЧИТАННЯ АКОМПАНеМЕНТА З ЛИСТА

1. П. Булахов "Свидание".
2. О. Варламов "Красный сарафан",
"На заре ты её не буди".
3. М. Глінка "Гуде вітер".
4. О. Гурільов. "Матушка-голубушка".
5. М. Легран. "Французская тема".
6. Р. Паулс. "Колыбельная".
7. А. Пахмутова. "Старый клён".
8. Э. Пресли. "Люби меня ніжно".
9. В. Соловьёв-Седой "Подмосковные вечера".

10. О. Тітов. "Талисман".
11. Т. Хренников. "Колыбельная Светланы".
12. А. Эшпай. "Песенка шофёра".

ЕСТРАДНІ ПІСНІ

1. О. Білаш. "Истина".
2. В. Бистряков. "Леди Гамельтон".
3. С. Вакарчук. "Скажи мені",
"Він чекає на неї".
4. В. Верменич. "Зоренько кохана".
5. О. Злотник. "Родина", "Свічка".
6. І. Карабиць. "Два кольори",
"Кисве мій",
"Заспівай мені, поле".
7. І. Корнилевич. "В човнику твоїх долоней",
"Ліс дитинства".
8. В. Івасюк. "Водограй",
"Моя пісня",
"У долі своя весна",
"Золотоволоска",
"Як я люблю".
9. П. Майборода. "Рідна земле моя",
"Моя стежина",
"Виростеш ти, сину",
"Київський вальс".
10. А. Матвійчук. "Біла ружа".
11. Г. Олексієнко. "Вітер", "Сонет".
12. Л. Остапенко. "Навчи мене".
13. О. Островський. "Хай завжди буде сонце".
14. Т. Петриненко. "Україна", "Пісня про пісню".
15. І. Поклад. "Чарівна скрипка",
"Коханий",
"Відьма",
"Зелен клен".
16. О. Тищенко. "Ворожба".

17. А. Толмачова. “Квіти ромена”.
18. І. Шамо. “Кисве мій”.
“Пісня про щастя”.
19. О. Ягольник. “Фотографія в альбомі”.
20. П. Есенин. “Белый снег”,
“За мной”,
“Про лето”.
21. П. Карамов. “Весна”.
22. В. Кузьмин. “Зачем уходишь ты”,
“Пороги”.
23. А. Лук’янов. “Свежий ветер”.
24. Н. Носков. “Это здорово”.
25. Р. Анк. “May wey”.
26. Webber. “Memory”.
27. S. Wonder. “Don’t you wavy”.
28. D. Foks. “Dream girl’s”.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Баренбойм Л. Задачи по гармонии. Розділ “Гармонические схемы для игры на фортепиано”. – М.: Музыка, 1968.
2. Андросюк П. Гармонія в музичних прикладах. – К.: Мистецтво, 1963.
3. Берков В. О. Гармония. – М.: Советский композитор, 1970.
4. Бершадская Т. С. О методике преподавания гармонии в музыкальных училищах. Методическое пособие. – Л.: Музыка, 1969.
5. Бриль И. Практический курс джазовой импровизации. – М.: Советский композитор, 1979.
6. Говат І., Вассербергер І. Основи джазової інтерпретації. – К., 1980.
7. Красовська Є. М., Виноградов Г. В. Курс гармонії за фортепіано. – К.: Музична Україна, 1983.

8. Максимов С. Е. Упражнения по гармонии на фортепиано в трех частях. – М.: Музыка, 1977.
9. Мутли А. Ф. Сборник задач по гармонии. – М.: Музыка, 1986.
10. Мюллер Т. Ф. Гармония. – М.: Музыка, 1976.
11. Мясоедов А. Н. Задачи по гармонии. – М.: Музыка, 1974.
12. Мясоедов А. Н. Учебник гармонии: Учебник для муз. училищ. – М.: Музыка, 1980.
13. Привано Н. Г. Хрестоматія по гармонії. Ч. 1. – М.: Музыка, 1967.
14. Привано Н. Г. Хрестоматія по гармонії. Ч. 2. – М.: Музыка, 1970.
15. Привано Н. Г. Хрестоматія по гармонії. Ч. 3. – М.: Музыка, 1972.
16. Серебряный М. Сольфеджио на ритмоинтонационной основе современной эстрадной музыки. Розділ “Гармонические схемы (“цифровки”). Сочинение на основе гармонических схем”. – К.: Музична Україна, 1991.
17. Симоненко В. Мелодии джаза. Антология. – К.: Музична Україна, 1989.
18. Соловьева Н. Упражнения на фортепиано в курсе гармонии. – М., 1989.
19. Степанов А. А. Методика преподавания гармонии. – М.: Музыка, 1984.
20. Теоретические дисциплины в музыкальном училище: Сб. статей по методике преподавания / Сост. Б. Незванов. – Л.: Музыка, 1977.
21. Тюлин Ю. Н. Краткий теоретический курс гармонии. – М.: Музыка, 1978.
22. Дубовский И., Евсеев С., Способин И., Соколов В. Учебник гармонии. – М.: Музыка, 1987.
23. Чугунов Ю. Гармония в джазе: Учебно-методическое пособие для учащихся эстрадных отделений муз. училищ. – М.: Советский композитор, 1988.